
REVIEW ARTICLE / DERLEME YAZISI

Otizm Spektrum Bozukluğunun Erken Çocukluk Dönemi'nde Tanılanma Ve Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçme Araçlarının İncelenmesi

Çağla KILINÇ¹, Başak BAĞLAMA², Gönül AKÇAMETE³

Özet: Otizm spektrum bozukluğu (OSB), yaşamın ilk üç yılı içinde ortaya çıkan ve yaşam boyu devam eden nörogelişimsel bir bozukluktur. OSB'de etkili erken tanı ve erken tanıda kullanılacak araçlar son yıllarda üzerinde yoğun olarak çalışılan konular arasındadır. Bu araştırmanın amacı erken çocukluk döneminde otizm spektrum bozukluğunun tanılanma ve değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçlarının incelenmesidir. Araştırma kapsamında, OSB'nin erken çocukluk döneminde tanılanma ve değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçlarının kimler tarafından geliştirildiği, kimlere uygulanabileceği, içerik özellikleri ile geçerlik ve güvenirlik çalışmaları ele alınmıştır. Bu araştırmanın, OSB'nin erken çocukluk döneminde tanılanması ve değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçlarına yönelik güncel durumu ortaya koyması ve bu alanda çalışan uygulamacı ve araştırmacılara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm spektrum bozukluğu, erken çocukluk, erken tanı, değerlendirme, ölçme aracı.

Investigation Of The Measurement Tools Used In The Diagnosis And Evaluation Of Autism Spectrum Disorder In Early Childhood

Abstract: Autism spectrum disorder (ASD) is a life-long neurodevelopmental disorder that occurs during the first three years of life. Effective early diagnosis in ASD and tools to be used in early diagnosis are among the subjects that have been extensively studied in recent years. The aim of this study is to investigate the measurement tools used in the diagnosis and evaluation of autism spectrum disorder in early childhood. Within the scope of the study, who developed the measurement tools used in the diagnosis and evaluation of ASD in early childhood, who could apply these tools, content characteristics, validity and reliability studies were discussed. This study is expected to reveal the current situation regarding the measurement tools used in the diagnosis and evaluation of ASD in early childhood and shed light on the practitioners and researchers working in this field.

Keywords: Autism spectrum disorder, early childhood, early diagnosis, evaluation, measurement tool.

¹Yakın Doğu Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Lefkoşa/KKTC.

²Yrd.Doç. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Lefkoşa/KKTC.

³Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Lefkoşa/KKTC.

Address of correspondence/ Yazışma adresi: Yrd. Doç. Dr. Başak Bağlama, Yakın Doğu Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Lefkoşa-Kıbrıs. E-mail: basak.baglama@neu.edu.tr

Date of received/ Geliş Tarihi: 16.06.2019, **Date of Revision/ Düzeltme Tarihi:** 18.07.2019, **Date of acceptance/ Kabul Tarihi:** 27.11.2019

Citing/ Referans Gösterimi: Kılınç, Ç., Bağlama, B., Akçamete, G., (2019). Otizm Spektrum Bozukluğunun Erken Çocukluk Dönemi'nde Tanılanma ve Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçme Araçlarının İncelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1 (3): 200-5 doi:10.35365/ctjpp.19.1.26

Giriş

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), yaşam boyu süren, sosyal iletişim ve etkileşimde eksiklikler, sınırlı ve yineleyici davranış örüntüleri, takıntılar ve ilgiler ya da etkinlikler ile kendini gösteren erken gelişim evresinde ortaya çıkan nörogelişimsel bir yetersizlik olarak tanımlanmaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği, [APB] 2013). OSB'li bireylerde özellikle iletişim ve sosyal etkileşim alanlarında sınırlılıklar görülmektedir. OSB ile ilgili ilk makale, Kanner (1943) tarafından yılında yayınlanmıştır. Bu makalede Kanner (1943), izlediği 11 çocuğun özelliklerini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Kanner'in gözlemlerine dayalı olarak sıraladığı takıntılı davranışlar, iletişim sorunları, aynılıkta ısrarcılık gibi özellikler, günümüzde de OSB özellikleri olarak kabul edilmektedir (Heflin, Alaimo, 2007; Kanner, 1943; Masi, DeMayo, Glozier, Guastella, 2017; Schreibman, 2005). OSB'nin erken belirtileri sınırlı sosyal katılım, jest-mimiklerde ve diğer iletişim alanlarında yetersizlik, etkinliklerde koordine olamama, başkalarıyla etkileşime girmeme ve tekrarlayıcı motor hareketler gibi alanlarda görülmektedir (Landa, 2008). Bu belirtilerin yanı sıra; 6 ayı geçtiği halde başkalarına gülümsememek, 9 ayı geçtiği halde başkalarının ses ya da mimiklerine karşılık vermeme, 1 yaşı geçtiği halde "agulamamak" parmakla bir şey işaret etmemek ya da "bay-bay" gibi jestler yapmamak, 2 yaşı geçtiği halde iki sözcüklük basit anlamlı cümlecikler kurmamak gibi dil ve iletişim alanlarında görülen sınırlılıklar da otizm spektrum bozukluğunun erken belirtileri arasında yer almaktadır. Tüm bu belirtiler ışığında otizmin erken yaş döneminde tanılanması mümkündür ve uzun dönemde eğitimsel destekten olumlu sonuçlar almak için gereklidir (Constantino, Charman, 2016; Ozonoff ve diğ., 2018). OSB'nin erken tanısında, konuşma gecikmesi ilk şüphe uyandırıcı belirti olmasına rağmen, normal gelişimde de rastlanabilir olduğundan erken tanı söz konusu olduğunda konuşma gecikmeleri yerine sosyal güçlüklerle dikkat etmek daha işlevseldir (Weismer ve diğ., 2011). Otizmde etkili erken tanı, erken tanıda kullanılacak araçlar son yıllarda üzerinde yoğun olarak çalışılan konulardır (Crane, Winsler, 2008). Bunun en önemli nedeni, erken dönemde eğitim almaya başlayan otizmliler çocuklarda sosyal gelişim, iletişim becerileri, dil ve konuşma becerileri, oyun ve bilişsel becerilerinde önemli gelişmeler görülmüştür (Landa, 2008). Beyin gelişiminin devam ettiği erken çocukluk döneminde verilen eğitimin etkilerinin daha olumlu ve kalıcı olduğu düşünülmektedir. Elder, Brasher ve Alexander (2016)'a göre, erken müdahale ancak erken belirlemeyle mümkün olduğundan erken tanı araçlarının uygun olarak seçilmesi ve dikkatli ve işlevsel biçimde kullanılması büyük önem taşımaktadır. OSB'nin erken çocukluk döneminde tanılanması ve değerlendirilmesinde standart ve standart olmayan araçların kullanılması ve doğru tanı ve değerlendirilmelere ulaşılması; doktor, psikolog, aile ve öğretmenler gibi müdahale sürecinde yer alan kişilerin etkililiğini de arttıracaktır (Aksoy ve Şahin, 2017). OSB'nin tanılanma ve değerlendirme süreci, ebeveyn ya da bakım veren kişiyle görüşme yapılması, ilişkili tıbbi, psikolojik ve/veya eğitimsel kayıtların gözden geçirilmesi, bilişsel-gelişimsel değerlendirme, doğrudan oyun gözlemi, uyumsal işlev değerlendirmesi, kapsamlı bir tıbbi muayene gibi süreçleri içerir. Bilindiği üzere, otizm spektrum bozukluğunda erken ve yoğun davranışsal müdahale oldukça önemlidir. Bu bağlamda, otizm

spektrum bozukluğu olan bireylerin erken yaşta fark edilmesi, tanılanması ve uygun eğitimsel ve davranışsal müdahalelerin yapılabilmesi için değerlendirmenin uygun bir şekilde yapılması önemlidir (Selimoğlu, Özdemir, Töret, Özkubat, 2013). Erken tanının yapılabilmesi için ailelerde belirtilere ilişkin farkındalığın artırılması ve bazı tanı araçlarının geliştirilmesi ve amaca uygun olarak kullanılması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı, OSB'nin erken çocukluk dönemi tanılanma ve değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçlarının incelenmesidir. Araştırma kapsamında, otizm spektrum bozukluğunun erken çocukluk dönemi tanılanma ve değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçları hakkında kapsamlı bir alan yazın taraması yapılmış ve araştırma kapsamına alınan ölçme araçları sistematik bir şekilde incelenmiştir. OSB'nin erken çocukluk döneminde tanılanması ve değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçları "Yurtdışında geliştirilmiş olup Türkçe'ye uyarlanmış araçlar" ve "Türkiye'de geliştirilmiş olan araçlar" olarak iki kategori şeklinde açıklanmıştır. Araştırmada kullanılan veri niteliğindeki çalışmalar erken çocukluk döneminde OSB'ye yönelik Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tez veri tabanı, Google, Google Akademik, kongre özet kitapçıkları ve ulaşılan basılı kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmada erken çocukluk, otizm spektrum bozukluğu, tanılanma anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Anahtar kelimelerle elde edilen verilerin özetleri, ulaşılabilir olanların tam metinleri ya da erişilen açıklamalar incelenerek tanılamaya doğrudan ilişkili olan çalışmalar araştırma kapsamına alınmıştır.

Yurtdışında Geliştirilmiş Olup Türkçe'ye Uyarlanmış Araçlar

Otistik Davranış Kontrol Listesi (Autism Behavior Checklist - ABC)

Otistik Davranış Kontrol Listesi (Autism Behavior Checklist-ABC), Krug, Arick ve Almond (1980) tarafından otizmi tarama ve değerlendirmek için geliştirilmiştir. Otizmin taranmasında ve uygulanan eğitimin etkisini belirlemede kullanılmaktadır. ABC, Eğitimsel Planlama için Otizm Tarama Aracının (ASIEP-2) beş alt ölçeğinden biridir. ABC, duygusal (9), ilişki kurma (12), beden ve nesne kullanımı (12), dil becerileri (13), sosyal ve öz bakım becerileri(11) beş alt ölçeğe ayrılan toplam 57 maddelik bir değerlendirme aracıdır. Ölçek ebeveyn ya da öğretmenler ile yapılabilmektedir. Yanıt seçeneklerini içeren soru formu kullanılmaktadır. Ölçeğin her maddesinin karşısında, bu maddenin otizmle ilişkisine göre derecelendirilmiş 1-4 arasında bir puan bulunmaktadır. Uygulamaya katılan kişi maddenin, çocuğu için uygun olup olmadığına karar vermekte; uygun kararında maddenin karşısındaki puan daire içine alınmaktadır. Daire içine alınan tüm puanlar toplanarak toplam puan elde edilmektedir. Orjinal testte kesme puanı 68 olarak belirlenmiştir. Bir başka deyişle, 68 puan ve üzeri alanlar otizm şüphesi olan çocuk olarak değerlendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 159, en düşük puan ise 0'dır. ABC, Otistik Davranış Kontrol Listesi adıyla Irmak, Sütçü, Aydın ve Sorias (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek, yaşları 3-5 yaş arasında 208 otizmliler, 97 zihinsel engelli ve 174 normal gelişen çocukların öğretmen değerlendirmeleri sonucunda elde edilen puanların ortalamaları ve standart sapmaları ve kesme noktaları hesaplanmıştır. Ölçeğin

Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin toplamı için 0.92, alt ölçekler için 0.65-0.82 arasındadır.

Çocukluk Çağı Otizm Derecelendirme Ölçeği (Childhood Autism Rating Scale/ CARS)

Çocukluk Çağı Otizm Derecelendirme Ölçeği, Schopler, Reichler, DeVellis ve Daly (1980) tarafından 18 aydan büyük çocuklar ile otizm spektrum bozukluğu olmayan zihin yetersizliğine sahip olan çocukları ayırmak amaçlı olarak geliştirilmiş bir davranışsal derecelendirme ölçeğidir. CARS, ilk kapsamlı otizm tanısı değerlendirme araçlarından biri olma özelliği taşımaktadır ve günümüzde de kullanılmaktadır. Özellikle, otizmi olan çocukları, eğitilebilir zihin engelli çocuklardan ayırmada etkili olduğu bilinmektedir. Ölçek, 15 maddeden oluşmaktadır. Bunlar, insanlarla ilişki, taklit, duygusal yanıt, beden kullanımı, nesne kullanımı, değişikliğe uyum, görsel yanıt, dinleme yanıtı, tat, koku ve dokunma yanıtı ve kullanımı, korku ve sinirlilik, sözel iletişim, sözel olmayan iletişim, etkinlik düzeyi, zihinsel tepkilerin düzeyi ve tutarlılığı, genel izlenimdir. Ölçek, maddelerin tanımlarını ve puanlamasını bilen eğitimciler, psikologlar ve klinisyenler tarafından çocuklara uygulanır. Klinik görüşme sırasında, sınıf içi gözleme, ebeveynlerden alınan bilgilerle ve dosya kayıtlarından yapılabilir. Kalem kağıt testi, bireysel ve grup olarak uygulanabilmektedir ve yaklaşık 20-30 dakika sürmektedir. Maddelerin her biri 1'den 4'e kadar derecelendirilir, buçuklu puanlar verilebilir. "1" o yaş çocuğu için normal sınırlarda davranışı, "2" hafif, "3" orta, "4" ağır düzeyde anormal davranışı gösterir. CARS, ilk kez Sucuoğlu, Öktem, Akkök ve Gökler (1996) tarafından Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği (ÇODÖ) olarak Türkçeye çeviri işlemleri yapılmıştır. Ölçek daha sonra, İncekaş (2009) tarafından Sucuoğlu ve arkadaşlarının (1996) çeviri çalışmasından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. 4-18 yaşlarında olan ve Yaygın Gelişimsel Bozukluk tanısı almış 48 ve zihin engelli 48 çocuk için kesme puanları hesaplanmıştır. 13 yaş ve üzeri çocuklarda kesme puanı 28, 13 yaş ve altındakiler için ise 30 olarak bulunmuştur (İncekaş, 2009).

Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği (The Modified Checklist for Autism in Toddlers / M-CHAT)

Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği, Robins, Fein ve Barton (2001) tarafından otizm belirtilerini erken çocukluk döneminde (16-30 ay) tespit etmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçekte toplam 23 maddede bulunmaktadır. Ölçekteki bazı maddeler doğrudan olarak otizm ile ilgili maddelerdir. Bazı maddeler ise, otizm ile ilgili olmayan ancak ebeveynlerin dikkatlerini otizm üzerinde yoğunlaştırmalarını engellemek ve kaygılarını azaltmak için konmuş maddelerdir. Ölçek maddeleri ebeveynler tarafından 'evet' ya da 'hayır' şeklinde yanıtlanmaktadır. Dolayısıyla ölçek, yalnızca ebeveynin çocuğun gelişimi hakkında verdiği bilgilere dayanır. Ölçeğin uygulaması yaklaşık olarak 5-15 dakika içinde tamamlanmaktadır. Bu ölçek çocuk psikiyatristleri, çocuk doktorları, hemşireler, psikologlar, pedagoglar, çocuk gelişimi uzmanları, özel eğitimciler gibi sağlık alanında çalışan çeşitli kişilerce kullanılabilir. M-CHAT, Yıkgeç (2005) tarafından Değiştirilmiş-Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği / D-EÇOTÖ olarak Türkçeye çevrilmiştir. Yaşları 18-72 aylar arasında değişen 80

kişilik bir örnekleme, 20'şer kişilik dört grup yer almıştır. Gruplar; tipik gelişim gösteren, Down Sendromlu, otizm şüphesi olan ve otizm tanısı almış çocuklardan oluşmuştur. Ölçek, anneler tarafından doldurulmuştur. Sonuç olarak ölçeğin, otistik bulguları olan vakaları, otistik bulguları olmayanlardan ayırmada başarılı olduğu belirlenmiştir. Ölçekteki 6 kritik maddenin (5,7,9,11,19 ve 21) en az dördünde ya da 23 maddenin en az beşinde başarısız olması durumunda otizm riskinden söz edilmektedir. Ölçeğin uyarlanma çalışması Ünal ve diğ. (2006) tarafından da gerçekleştirilmiştir ve ölçeğin otizmliler çocukların belirlenmesinde kullanılabilecek bir ölçek olduğu belirlenmiştir.

Eğitsel Planlama için Otizm Tarama Aracı-II (Autism Screening Instrument for Educational Planning II / ASIEP)

Eğitsel Planlama İçin Otizm Tarama Aracı-II, Krug, Arick ve Almond (2008) tarafından otizmi belirlemek, değerlendirmek ve eğitimsel planlama yapmak amacıyla geliştirilmiştir. Aracın Türkçeye uyarlanması, Tekinsav-Sütçü ve diğ. (2008) tarafından Eğitimsel Planlama için Otizm Tarama Aracı-II/ EPOTA-II adıyla gerçekleştirilmiştir. Ölçek, beş alt ölçekten oluşmaktadır. Bu kısımlar, Otizm Davranış Kontrol Listesi, Sözel Davranış Örneği, Etkileşimsel Değerlendirme, Eğitsel Değerlendirme ve Öğrenme Hızını Belirleme ölçekleridir. Ölçek, performans dayalı kalem-kağıt kullanılarak uygulanmaktadır. Yanıt seçeneklerini içeren soru formunun yanı sıra performansın kaydedildiği gözlem formları, görsel ve işitsel kayıt araçları, oyuncaklar kullanılmaktadır ve zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Ölçeğin bazı kısımları bireysel ve grup olarak uygulanabilmekte ve katılımcıların öz-bildirimlerine dayalıdır. Diğerleri ise çocuğun performansının görsel ve işitsel kayıtlarının yapılmasını gerektirmektedir. Bu kayıtlar incelenerek önceden belirlenmiş ölçütlere dayalı olarak kodlanmaktadır. Uygulamanın özellikle iki uzman tarafından yapılması önerilmektedir. Uzmanlardan biri etkileşimi sağlarken, diğeri ise etkileşimi kodlamaktadır. Bu alt ölçeklerden sadece Otizm Davranış Kontrol Listesi çocuğu iyi tanıyan bir yetişkin tarafından doldurulmakta diğeri dört alt ölçek doğrudan çocukla uygulama yapmayı gerektirmektedir. Otizm Davranış Kontrol Listesi için katılımcılardan tepkilerini 1-4 arasında değişken puanlarına göre kendilerine en uygun gelen yanıt seçeneğini işaretleyerek belirtmeleri beklenmektedir. Kesme noktası, 68 puan olarak belirlenmiştir. 68 ve üzerinde puan alanların %90'ının otizm tanısı aldığı, 53 ve altında puan alanların %95'inin otizm tanısı aldığı belirlenmiştir. Yüksek puan, otizmin belirtilerinin fazla olduğuna işaret etmektedir (Krug, Arick ve Almond, 2008).

Otizm için Davranış Gözlem Ölçeği (Behavior Observation Scalefor Autistic Spectrum)

Otizm için Davranış Gözlem Ölçeği (ODGÖ), Freeman, Ritvo, Guthrie, Schroth ve Ball (1978) tarafından otizmliler çocukları zihin yetersizliği olan ve normal gelişen çocuklardan ayırt etmek amacıyla geliştirilmiştir. 23-65 ay arası otizmi olan çocuklara, zihin yetersizliği olan çocuklara ve gelişimi normal olan çocuklara uygulanmaktadır. Ölçekte, objektif olarak tanımlanmış 59 davranış vardır. Bu davranışlar, genel davranışlar, dil, uyarıcıya tepki verme, tepkiye yönelme, kucaklanmaya

tepki verme, top oyununa tepki verme, acıya uygun olmayan tepki verme gibi kategoriler içerisinde. Ölçekte zaman sınırlaması bulunmamaktadır ve gözlem formu kullanılmaktadır. ODGÖ'yü uygulayacak kişilerin otizm konusunda eğitilmiş olması gerekmektedir. Gözlem formunda yer alan davranışların her biri 3'er dakikalık aralar ile gözlenir ve şöyle puanlanır: eğer o davranış 3 dakika içerisinde gözlenmezse sıfır(0), iki kes gözlenirse iki (2), üç dakika içerisinde üç defadan fazla ya da sürekli gözlenirse üç (3) puan verilir. Her gözlem oturumu üç dakikalık gözlem süresiyle başlar ve bitirilir. Bu sırada uygulayıcı hiçbir şey demeden uyarıcıları çocuğa sunar. Bu üç dakikalık zaman aralıklarının ilkinde gözlemci çocuğu bir top oyununa katmak için onunla aktif olarak etkileşime girer. Diğer zaman aralıklarında ise uygulayıcı pasif konumdadır, bir köşede oturur, çocuk bir etkileşim başlatsa bile tepki vermez. Otizm için Davranış Gözlem Ölçeği (ODGÖ), Sucuoğlu, Öktem, Akkök ve Gökler (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. ODGÖ ile yapılan klinik gözlemlere dayalı çalışmalarda otizmlilerde çocuklarda gözlenen bazı davranışların özgün ölçekteki 24 madde içinde yer almadığı gözlenmiştir. Bu nedenle özgün ölçeğe 22madde eklenerek 46 maddelik yeni bir ölçme aracı elde edilmiştir. Eklenen maddeler, üç grupta toplanabilir. Bunlar, tükürme, ısırma, yalama, kendine vurma, bir nesneyle vurma, anlamlı gülme, anlamsız gülme, yalnızlık eğilimi, öfke ve ağlama gibi davranışları içeren tek başına yapılan davranışlardır. İkinci grupta, yaratıcı oyun ve hayali oyun ile ilgili davranışlar bulunmaktadır ve Nesnelere/Oyuncaklarla ilişkili olarak kavramsallaştırılmıştır. Değerlendirici ile ilişki olarak isimlendirilen üçüncü boyutunda ise değerlendiriciyle sosyal ilişki kurma (dokunma, sarılma, öpme gibi), işaret etme, anlamlı bakış, anlamsız bakış, değerlendirici reddetme, yönergeye uyma, yönergeye uymama, değerlendiriciye vurma gibi davranışlar yer almaktadır. Tüm davranışlar olumlu ya da olumsuz olma durumlarına göre gruplandırılarak ortaya çıkış sıklıkları belirlenmektedir.

Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği

Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği, Gilliam (1995) tarafından otistik bozukluk gösteren bireylere tarama/tanımlama, ağır düzeyde davranış problemlerini değerlendirme, davranışsal ilerlemeyi belirleme/değerlendirme, bireyselleştirilmiş eğitim planı için amaçları belirleme, bilimsel araştırmalar için veri toplamak amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, 3-23 yaş arası bireylere uygulanmaktadır. Stereotipik davranışlar (14 madde), İletişim (14 madde), Sosyal etkileşim (14 madde) boyutları olmak üzere toplam 42 maddenin yer aldığı 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçek farklı amaçlarla farklı uzmanlar tarafından kullanılabilir. Uygulayıcının uygulama belgesi olması gerekmektedir. Ölçekte zaman sınırlaması bulunmamasıyla birlikte yanıt seçeneğinin içeren soru formu kullanılmaktadır. 4'lü likert tipi ölçek ile puanlanan ölçekte, Hiç gözlenmedi=0 puan, nadiren gözlendi=1 puan, bazen gözlendi=2 puan, sıklıkla gözlendi=3 puan, olarak puanlanmaktadır. Elde edilen puan,85 ya da daha yüksek ise, "Otistik Bozukluk Görülme Olasılığı Var", 69 ve altında ise, "Otistik Bozukluk Görülme Olasılığı Yok" anlamına gelmektedir. Ölçek, Gilliam tarafından 2005 yılında yeniden gözden geçirilmiştir son hali verilmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda, ölçeğin otistik bozukluk gösteren

bireyleri diğer yetersizliği olan ve olmayan gruplardan ayırdığı görülmüştür. GARS-2, Diken, Ardiç ve Diken (2012) tarafından Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-Türkçe versiyonu (GOBDÖ-2-TV) adıyla Türkçeye uyarlanmış ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır.

Türkiye'de Geliştirilmiş Olan Araçlar

Üç Maddelik Direk Gözlemsel Tarama

Üç Maddelik Direk Gözlemsel Tarama testi, Öner, Öner ve Münir (2013) tarafından geliştirilmiştir. Bu testte gözlemsel olarak üç parametreye bakılmıştır. Herhangi bir parametreden en az bir puan almış olmak otizm açısından riskli olarak değerlendirilmektedir ve hastayı doğrudan gözlemlemeye dayanmaktadır. Araç, hekimler, psikologlar, psikiyatristler, pediatristler, hemşireler, pedagoglar, nörologlar gibi sağlık alanında çalışan uzmanlar tarafından klinikte uygulanabilmektedir. Gözleme değerlendirilecek ortama çocuğun ilgisini çekecek 2-3 oyuncak konularak başlanır. Hekim muayene sırasında; isme yanıt verme, ortak dikkate katılma, göz teması kurma olmak üzere toplam üç alanda çocuğun davranışlarını yaklaşık 15 dakikada gözlemleyerek puanlama yapmaktadır. Klinisyen tarafından gözlemlenen çocuk; isme yanıtta 0-1-2 puan, ortak dikkate yanıtta 0-1-2 puan, göz temasında 0-1 puan alabilir. Herhangi birinden 1 puan almış olmak otizm şüphesi olarak değerlendirilmiştir. Öner ve arkadaşları'nın (2013) yaptığı çalışmada, araştırmaya dahil edilen 511 olgunun tümünü tek bir çocuk hekimi muayene etmiş ve otizm tarama testlerini yapmıştır. Tüm çocuklara muayene sırasında 15 dakika süren üç maddelik direk gözlemsel tarama testi yapılmıştır. Olguların isme yanıt verme, ortak dikkate katılma ve göz teması kurmaları değerlendirilmiştir. Her üç değerlendirmenin herhangi birinde risk tespit edilen olgular otizm açısından riskli birey olarak değerlendirilmiştir. Tarama çalışmasında risk tespit edilen 5 olgunun 4'ü otizm tanısı almış, biri ise normal sağlıklı çocuk olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada aracın duyarlılığı %80, seçiciliği %99,8, pozitif öngörü değeri %80, negatif öngörü değeri %99,8 bulunmuştur.

DEHB (Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu) ve Otizm Değerlendirme Anketi

DEHB ve Otizm Değerlendirme Anketi, Karabekiroğlu ve arkadaşları (2009) tarafından çocuklarda DEHB ve otistik bozukluğu belirlemek amacıyla geliştirilen bir kalem-kağıt testidir. Bireysel ve grup olarak anne-babalara ve öğretmenlere uygulanabilmektedir ve yanıt seçeneklerini içeren soru formu kullanılmaktadır. Soru formunun başında uygulama yönergesi bulunmaktadır. Katılımcıların tepkileri evet-hayır, doğru-yanlış ve çoktan seçmeli yanıt seçeneklerine göre vermeleri beklenmektedir. Uygulamanın zaman sınırlaması yoktur. Anket, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım DEHB(13 soru), ikinci kısım ise Otizm (12 soru) ile ilgilidir. Her iki anket de üç bölümden oluşmaktadır: Temel bilgi düzeyi, bilgilendirme kaynağı ve bozukluğun tanımı ve tedavisi hakkında genel değerlendirme. İkinci bölümde toplumda sıklıkla karşılaşılan yanlış değerlendirme, katılımcılar doğru-yanlış seçeneklerine göre tepki vermektedir. Üçüncü bölümde ise toplumdaki damgalama ve ayrımcılık örneklerine yönelik katılımcıların düşünceleri değerlendirilmektedir.

Otistik Çocukları Değerlendirme Formu

Otistik Çocuklar Değerlendirme Formu, Akçakın (1993) tarafından çocuklarda otizm belirtilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Form, bireysel ve grup olarak uygulanabilmektedir. Katılımcıların öz-bildirimlerine dayalı bir araçtır. Klinisyenler tarafından uygulanan formda, zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Yanıt seçeneklerini içeren soru formu kullanılmaktadır. Soru formunun başında uygulama yönergesi bulunmaktadır. Katılımcılar araçtaki maddelere tepkilerini var=1 puan ya da yok=0 puan seçeneklerine göre belirtmektedir. Aracı uygulamak için özel bir eğitim gerekmemektedir. Araçta, DSM-III-R'ye dayalı otizm ile ilgili 16 belirtinin yanı sıra 27 madde daha bulunmaktadır. Ölçme aracının, iç tutarlılığı Cronbach alfa katsayısının hesaplanmasıyla incelenmiş ve alfa değeri 0.88 olarak bulunmuştur.

Otizm Spektrum Bozukluğu olan Çocuklar için Erken Sosyal İletişim ve Etkileşim Ölçeği

Ölçek, Ökcün-Akçamış Acarlar, Alak, Keçeli-Kaysılı (2018) tarafından geliştirilmiştir. Sözel olmayan sosyal iletişim ve etkileşim becerilerinin değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Otizm ile ilgili jestler, ortak dikkat, davranış düzenleme, yapılandırılmış taklit, kendiliğinden taklit, nesneyle oyun belirtilerini içeren yapılandırılmış gözleme dayalı bir araçtır. Ölçek, 0-8 yaş arasında otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sözel olmayan sosyal iletişim becerilerinin ölçülmesinde kullanılabilir geçerli ve güvenilir araçlardan biridir. Ölçek, yapılandırılmış gözlemlere dayalı bir ölçektir.

Sonuç ve Öneriler

Otizm spektrum bozukluğunda, erken tanılama ve değerlendirmenin erken dönemde yapılması eğitimin etkililiğinin daha fazla olmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak bu araştırmada, otizmin erken çocukluk dönemi tanılama ve değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçlarının incelenmesi amaçlanmış ve bu kapsamda 6 tane yurtdışında geliştirilmiş ve Türkçe'ye uyarlanmış olan ölçme aracı ile 4 tane Türkiye'de geliştirilmiş olan ölçme aracı çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

Bu araştırmada otizm spektrum bozukluğunun erken dönem belirtilerinin değerlendirilmesindeki ölçme araçları incelenmiştir. Gelecekteki araştırmalarda, ileriki gelişim dönemlerinde (ergenlik ve yetişkinlik) otizm spektrum bozukluğunun değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçları incelenebilir.

OSB dışındaki diğer yetersizlik gruplarının tanılama ve değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçlarının incelendiği çalışmalar yapılabilir.

Otizmin tanılanması ve değerlendirilmesinde yer alan uzman uygulamacılara yönelik otizm değerlendirme araçlarının tanıtıldığı bir el kitabı hazırlanabilir.

Araştırma bulgularından da görüldüğü üzere, ölçme araçlarının çoğu yurtdışında geliştirilmiş ve Türkçe'ye uyarlanmıştır. Türkiye'de daha fazla ölçme araçları geliştirilmesi teşvik edilebilir.

Kaynaklar

- Akçakın, M. (1993). Normal eğitim gören otistik çocuklarla özel eğitim gören otistik çocukların karşılaştırıldığı bir izleme çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(8), 3-9.
- Aksoy, V. & Şahin, Ş. (2017). Otizm spektrum bozukluğu (OSB): Tarama, tanılama ve değerlendirme. *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu içinde*. Ankara: Pegem Akademi.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, (2013). *Ruhsal bozuklukların tanıs ve sayımsal elkitabı* (DSM-5) (5. Baskı).(Çev: E. Köroğlu) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Constantino, J. N. & Charman, T. (2016). Diagnosis of autism spectrum disorder: reconciling the syndrome, its diverse origins, and variation in expression. *The Lancet Neurology*, 15(3), 279-291.
- Crane, J. L. & Winsler, A. (2008). Early autism detection: Implications for pediatric practice and public policy. *Journal of Disability Policy Studies*, 18(4), 245-253.
- Diken, İ. H., Ardiç, A., Diken, Ö., & Gilliam, J. E. (2012). Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2 Türkçe Versiyonu'nun (GOBDÖ-2-TV) Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması: *Türkiye Standardizasyon Çalışması. Eğitim ve Bilim*, 37(166), 318-328.
- Elder, J. H., Brasher, S., & Alexander, B. (2016). Identifying the barriers to early diagnosis and treatment in underserved individuals with autism spectrum disorders (ASD) and their families: A qualitative study. *Issues in Mental Health Nursing*, 37(6), 412-420.
- Freeman, B. J., Ritvo, E. R., Guthrie, D., Schroth, P., & Ball, J. (1978). The Behavior Observation Scale for autism: Initial methodology, data analysis, and preliminary findings on 89 children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 17(4), 576-588.
- Gilliam, J. E. (1995). *Gilliam autism rating scale (GARS)*. Austin, TX: Pro-Ed.
- Gilliam, J. E. (2005). *Gilliam autism rating scale: Second edition*. Austin, TX.: PRO-ED.
- Heflin, L. J., & Alaimo, D. F. (2007). *Students with autism spectrum disorders: Effective instruction al practices*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Irmak, T. Y., Sütçü, S. T., Aydın, A., & Sorias, O. (2007). Otizm davranış kontrol listesinin (abc) geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(1), 13-23.
- İncekaş, S. (2009). *Çocukluk Otizm Derecelendirme Ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması (Yayımlanmamış uzmanlık tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, İzmir.
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2(3), 217-250.
- Karabekiroğlu, K., Cakin-Memik, N., Özcan-Ozel, Ö., Toros, F., Öztop, D., Özbaran, B., Cengel-Kültür, E., Akbaş, S., Taşdemir, G. N., Ayaz, M., Aydın, C., Bildik, T., Eremiş, S. & Yaman, A. K. (2009). DEHNB ve otizm ile ilgili bilgi düzeyleri ve damgalama: Sınıf öğretmenleri ve anne-babalara çok merkezli bir çalışma. *Klinik Psikiyatri*, 12, 79-89.
- Krug, D. A., Arick, J. R., & Almond, P. J. (1980). Behavior checklist for identifying severely handicapped individuals with high levels of autistic behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 21, 221-229.
- Krug, D. A., Arick, J. R., & Almond, P. (2008). *Autism screening instrument for educational planning*. Austin: Pro-ed.

- Landa, R.J. (2008). Diagnosis of autism spectrum disorders in the first 3 years of life. *Nature Clinical Practice Neurology*, 4(3),138-147.
- Masi, A.,DeMayo, M. M., Glozier, N., & Guastella, A. J. (2017). An overview of autism spectrum disorder, heterogeneity and treatment options. *Neuroscience Bulletin*, 33(2), 183-193.
- Ozonoff, S.,Young, G. S., Brian, J., Charman, T., Shephard, E., Solish, A., & Zwaigenbaum, L. (2018). Diagnosis of autism spectrum disorder after age 5 in children evaluated longitudinally since infancy. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 57(11), 849-857.
- Ökcün-Akçamuş, M. Ç.,Acarlar, F., Alak, G., & Keçeli-Kaysılı, B. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar için erken sosyal iletişim ve etkileşim ölçeği (ESİE) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,1-22.
- Öner, P., Öner, O., & Münir, K. (2014). Three-item Direct Observation Screen (TIDOS) for autism spectrum disorder. *Autism*, 18(6), 733-742.
- Robins, D. L.,Fein, D., Barton, M. L., & Green, J. A. (2001). The Modified Checklist for Autism in Toddlers: An initial study investigating the early detection of autism and pervasive developmental disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(2), 131-144.
- Schopler, E.,Reichler, R. J., DeVellis, R. F., &Daly, K. (1980). Toward objective classification of childhood autism: Childhood Autism Rating Scale (CARS). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 10(1), 91-103.
- Schreibman, L. E. (2005). *The science and fiction of autism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Selimoğlu, Ö. G., Özdemir, S., Töret, G., &Özkubat, U. (2013). Otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin otizm tanılama sürecinde ve tanı sonrasında yaşadıkları deneyimlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 5(2), 129-161.
- Sucuoğlu, B., Öktem, F., Akkök, F., & Gökler, B. (1996). Otistik çocukların değerlendirilmesinde kullanılan ölçeklere ilişkin bir çalışma. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 4(2), 116-121.
- Tekinsav-Sütçü, S., Aydın, A., Yılmaz-Irmak, T., Mortan, O., Sevi, S., Özmen, Z. & Şengün, E. (2008). Otizmde dil ve iletişim özelliklerinin incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(3), 139-148.
- Ünal, F. Pehlivan Türk, B. Özusta, Ş. Şimşek, Ç. Çalışgan, L. Samancı, Ş, & Münir, K. (2006). *Otizm Tarama Çalışması Sonuçları ve Değiştirilmiş-Oyun Çocuęunda Otizm Tarama Listesinin Psikometrik Özellikleri*. 16. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi'nde sunulan bildiri, Antalya, Türkiye.
- Weismer, S. E.,Gernsbacher, M. A., Stronach, S., Karasinski, C., Eernisse, E. R., Venker, C. E., & Sindberg, H. (2011). Lexical and grammatical skills in toddlers on the autism spectrum compared to late talking toddlers. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41(8), 1065-1075.
- Yıkgeç, A. (2005). A Validity Study of the Modified Checklist for Autism in Toddlers (M-CHAT) on a Turkish Sample (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Boęaziçi Üniversitesi, İstanbul.